

Genelkurmay Başkanlığı (Atatürk Dönemindeki Kuruluşu, Teşkilât Yapısı ve Görevleriyle İlgili Gelişmeler)

Genelkurmay Başkanlığı

Genelkurmay Başkanlığı; vatanın savunmasıyla ilgili bütün şartlar ve olayları göz önünde tutarak barışta ordunun eğitim ve donatımını, savaşta yüksek yönetimini düzenleyen makamdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında bu makamın adı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti olarak kullanılmış, daha sonra ise Genelkurmay Başkanlığı olarak değiştirilmiştir. 1834 yılında eğitime başlayan Harbiye Mektebi ve sonrasında Osmanlı Devleti'nde ilk defa 1845'de faaliyetlerine başlayan erkânıharp (kurmay) sınıfı ile Türk ordusunda yeni bir dönem başlar. Bu sınıfın teşkiliyle beraber çeşitli rütbelerden yirmi yedi subay padişah Abdülmecit tarafından kurmay subay olarak görevlendirilmiş ve hemen eğitim programları hazırlanarak öğrenime başlanılmıştır. Bugün bilinen şekliyle ilk Genelkurmay teşkilatı ise 1860 yılında, Serasker Müşir Namık Paşa tarafından Harbiye Nezareti teşkil edilirken bir şubeden meydana gelmek üzere Erkânıharbiye (Genelkurmay) Dairesi olarak kurulmuştur. Bu şube 1880 yılına gelindiğinde yeniden düzenlenerek yedi şubeli bir daire hâline getirilmiş ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi adı altında Başkomutanlığa bağlanmıştır. Osmanlı dönemindeki Genelkurmay teşkilatı şöyle şekillenmiştir;

1'inci Şube	: Seferberlik ve Teşkilat
2'nci Şube	: İstihbarat
3'üncü Şube	: Harekât
4'üncü Şube	: Demir Yolları
5'inci Şube	: Fen ve Harita
6'ncı Şube	: Kanunlar
7'nci Şube	: Personel.

Bu teşkilattan, Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar birçok değişiklik yaşayan Osmanlı Genelkurmayı, saltanatın kaldırıldığı tarih olan 1 Kasım 1922 tarihine kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesiyle başlayan Millî Mücadele ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi, her alanda olduğu gibi Genelkurmay Başkanlığı tarihinde de yeni bir sayfa açmıştır. TBMM'nin açılmasından kısa bir süre sonra, 2 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilen kanunla Ankara'da Millî Müdafaa Vekâleti (Millî Savunma Bakanlığı)nden ayrı olarak,

başkanı İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu)'ne dâhil olan bağımsız ve yalnızca Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu olan bir Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti (Genelkurmay Bakanlığı) teşkil edilerek, Başkanlığına da Albay İsmet (İnönü) Bey getirilmiştir. Millî Mücadele döneminde başarılı faaliyetler icra eden Genelkurmay teşkilatı, sekiz şube ile idare ve muhafız kıtalarına sahip karargâh komutanlığından meydana gelmiştir. Kurmay Binbaşı Salih (Omurtak) Bey tarafından hazırlanan Genelkurmay karargâhının kuruluşu o tarihlerde şöyledir:

1'inci Şube	: Harekât
2'nci Şube	: İstihbarat
3'üncü Şube	: İstihkâm
4'üncü Şube	: Eğitim ve Öğretim
5'inci Şube	: Lojistik Destek
6'nci Şube	: Harita ve Basımevi
7'nci Şube	: Personel
8'inci Şube	: Şifre ve Evrak

Düzenlenen bu teşkilata göre karargâh mevcudunun seksen yedi olması düşünülmüş ve kadronun yavaş yavaş tamamlanması planlanmıştır. Millî Mücadele'nin ilk yıllarında şube müdürlüklerinde kurmay binbaşı, kısım amirliklerinde de çoğunlukla üsteğmen ve yüzbaşı rütbesindeki genç subaylar görev yapmışlardır. Genelkurmay karargâhı olarak, Ankara'da bugünkü Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün bulunduğu Ziraat Okulunun binası kullanılmıştır. Bu bina, Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliye üyelerinin 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldiklerinde, kendilerine karargâh olarak kullanılmak üzere tahsis edilmiş olan binadır. Bina içerisinde Mustafa Kemal Paşa'ya kalacak bir yer ve çalışma odası ayrılmıştır. Millî Mücadele'nin planlandığı ve yönetildiği yer olan Genelkurmay karargâhının binasında yoklukla da mücadele edilmiştir. Genelkurmay karargâhının bulunduğu binanın ihtiyaçları çok zor şartlar arasında sağlanmıştır. Elektrik olmadığından karargâhtakiler, geceyin gaz lambası veya mumla çalışmalarına devam etmek zorundaydılar. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar çalışmalar devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, cephelerden gelen önemli raporları görmek ve bilgi sahibi olmak üzere Harekât Şubesine gelmiş ve zaman zaman da mesai arkadaşları ile durum değerlendirmesi yapmıştır. İstihbarat Şubesi tarafından yayınlanacak resmî bildirimler bu binada kaleme alınmış, Millî Mücadele'nin dışarıdaki askerî ve siyasi tepkilerini değerlendirmek üzere İstanbul'dan gelen gazete ve diğer yayınlar burada incelenmiş, raporlar hazırlanmıştır. Mevcut durumun olağanüstülüğü sebebiyle gizliliğe büyük önem verilmiş ve moral bozacak haberlerin duyulmamasına çok dikkat edilmiştir. Evrak ve şifre kaleminde bir subay sürekli olarak nöbetçi kalmıştır. Karargâh içinde bir şubeden diğerine gidecek bütün evrak bizzat ilgili subay tarafından elden teslim edilmiş ve hiçbir surette emir eri kullanılmamıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce Genelkurmay komuta kadrosunda önemli değişiklikler yapılmıştır. TBMM'de 5 Ağustos 1921'de kabul edilen 144 sayılı kanunla Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık görevine getirilmiştir. Batı Cephesi Komutanı ve Genelkurmay Başkanı olan İsmet Paşa, Genelkurmay'daki görevini Fevzi (Çakmak) Paşa'ya bırakmıştır. Fevzi Paşa, Genelkurmay Başkanlığı görevini aralıksız olarak 12 Ocak 1944'e kadar devam ettirmiştir. Büyük Taarruz'dan altı buçuk ay kadar önce 15 Şubat 1922 tarihinde Genelkurmay kadrosunda bazı değişiklikler yapılmıştır. Kadroda değişikliğe gidilmesinin sebepleri ise karargâhtan subay tasarruf etmek ve orduya yeni katılan, savaş içerisinde terfi eden yüksek rütbeli subayların sayısındaki artış dolayısıyla şube müdürlükleri kadrosunun albay rütbesine çıkarılmasıdır. Bu kadroya göre karargâh şubeleri şu şekildedir:

1'inci Şube	Harekât
2'nci Şube	İstihbarat
3'üncü Şube	Demir Yolları
4'üncü Şube	Eğitim ve Öğretim
5'inci Şube	Lojistik Destek
6'nci Şube	Personel
7'nci Şube	Şifre ve Evrak

Osmanlı Devleti'ndeki Harbiye Nezaretine, TBMM Hükümeti döneminde başkanı Bakanlar Kurulu içinde yer alan ve bugünkü mânâda bakanlık statüsünde olan Genelkurmay Başkanlığı 3 Mart 1924'te genel itibariyle günümüzdeki şekline kavuşmuştur. Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının 2 Mart 1924'te, TBMM Başkanlık Divanına verdiği "Seriye ve Evkaf ve Erkânıharbiye Vekâletlerinin (Bakanlıklarının) Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi" ile yeni bir dönem başlatılmıştır. Kanun teklifinde, "Din ve ordunun politika akımları ile ilgilenmesi birçok sakınca doğurur. Bu gerçek bütün uygar milletler ve hükümetler tarafından bir temel ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan, yeni bir hayat varlığı sağlamakla görevli bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasasında zaten ifadesini bulmuş olan Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin (Bakanlığının) ayrıca bulunması uygun olmaz." denilerek konu TBMM gündemine getirilmiş ve bu iki kuruluşun günün şartlarına uygun hâlde düzenlenmesi istenilmiştir. TBMM'ye verilen kanun teklifinin 8, 9, 10 ve 11'inci maddelerinde Genelkurmay Başkanlığı ile ilgili olarak şu hususlar görüşülmüş, 3 Mart 1924 gün ve 424 sayılı Kanun'la aynen kabul edilmiştir:

"Madde 8- Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılmıştır.

Madde 9- Cumhurbaşkanına vekâleten, barış zamanında ordunun emir ve komutası ile görevli en yüksek askerî makam olarak Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur. Genelkurmay Başkanı, görevlerinde bağımsızdır.

Madde 10- Genelkurmay Başkanı, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onaması ile atanır.

Madde 11- Genelkurmay Başkanı, görevleri ile ilgili konularda bütün bakanlıklarla iletişim kurar."

Böylece Genelkurmayın bakanlık statüsüne son verilmiş, Genelkurmay Başkanlığı olarak görevlerinde bağımsız, yüksek askerî bir makam hâlinde yeniden düzenlenmiştir. Silahlı Kuvvetlerin disiplin, harekât, eğitim ve istihbarat bakımlarından emir ve komutasından sorumlu bu yüksek askerî makam, iç politikanın dışında tutulmuştur. Hükümetin ve dolayısıyla iç politikanın içinde bulunan Millî Müdafaa Vekâleti (Millî Savunma Bakanlığı) ise Silahlı Kuvvetlerin bütçesinde ikmal ve idari hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu tutulmuştur. 1924'den sonraki dönemde Genelkurmay Başkanlığı, bir planlama organı olarak iki daire (Harekât Dairesi, Eğitim Dairesi) ve üç şube (Yayın, İstihbarat, Personel) olmak üzere 12 şube hâlinde çalışmalarına devam etmiştir. Genelkurmay Başkanlığının kadro yapısı 1944 yılına kadar bu kuruluş içerisinde görevlerini yerine getirmiştir.

Harekât Dairesi:

1'inci Şube	Müstahkem Mevkiler
2'nci Şube	Seferberlik ve Teşkilat
3'üncü Şube	Harekât
4'üncü Şube	Millî Seferberlik

5'inci Şube	Nakliyat ve Ulaştırma
6'ncı Şube	Deniz ve Hava Harekâtı

Eğitim Dairesi:

7'inci Şube	Eğitim
8'nci Şube	Okullar
9'üncü Şube	Deniz ve Hava Eğitimi
10'üncü Şube	Yayın
11'inci Şube	İstihbarat
12'nci Şube	Personel

Genelkurmay Başkanlığının kadro yapısındaki bu değişiklikler zamanla kurumun isminde de kendisini göstermiştir. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti" olan isim, önce "Büyük Erkân-ı Harbiye" olmuş, 1935 yılında Türk ordusundaki rütbe isimlerinin yeni Türkçe karşılıklarının kullanılmasına başlanmasıyla birlikte "Genelkurmay Başkanlığı" olarak değiştirilmiştir.

BAKANLIK

KAYNAKÇA

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi.

Hükümetler ve Programları, Cilt I 1920-1960, Haz. Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Ankara 1988.

HÜN, İhsan, **Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar**, Gnkur. Basımevi, İstanbul 1952.

ISKORA, Muharrem Mazlum, **Türk Ordusu Kurmaylık (Erkânıharbiye) Tarihçesi**, Harp Akademileri Matbaası, Ankara 1944.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz, "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden Genelkurmay Başkanlığına", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, S 10, Ağustos 2007.

TETİK, Ahmet, "Genelkurmay Başkanlığının İlk Karargâhı", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S 391, Genelkurmay Basımevi, Ankara-Ocak 2007.

Türk Genelkurmay Başkanlığının Özet Tarihçesi, Gnkur. Basımevi, Ankara 1966.

Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 2005.

03/04/2025 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/genelkurmay-baskanligi-ataturk-donemindeki-kurulusu-teskilat-yapisi-ve-gorevleri-ile-ilgili-gelismeler/?pdf=3647> adresinden eriřilmiřtir